

W AAROM AL DIT SNIJDEN IN EIGEN VLEES ?

DE ROMANS VAN SASKIA DE COSTER

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2012/1.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

Stel: een kunstenaar maakt gedurende drie jaar miljoenen foto's, verzamelt kilometers negatieven, prints en snippers. Bij wijze van expositie wordt op een avond de hele verzameling voor de ogen van een daartoe uitgenodigd publiek vernietigd. Wie verzint zoiets?

Dat kan natuurlijk alleen de Belgische Saskia de Coster zijn, de vrouw die het absurde en tragikomische karakter van haar land in haar genen heeft en in haar werk uitdraagt en die daarom de erfgenaam is van mensen als René Magritte, Félicien Rops en Marcel Broodthaers.

Eh, pardon, verschoning, sorry: dit meen ik niet. Ik geloof niet in volkskarakters, laat staan in de aanwezigheid van Magritte in de genen van De Coster. Ik citeer slechts de Vlaamse hoofdredacteur van *NRC Handelsblad*, Peter Vandermeersch, die bovenstaande woorden schreef over “de Belg Kamagurka”. Op 1 april 2011 vernietigde deze cartoonist en beeldend kunstenaar in het Stedelijk Museum in Amsterdam *en plein public* zijn geprinte iPad-schilderijen. Volgens Vandermeersch in een speciaal aan deze happening gewijde krantenbijlage kan “alleen de Belg Kamagurka” zoiets bedenken – wat ik betwist, al was het maar omdat hij het niet bedacht hééft. In haar roman *Dit is van mij* (2009) laat Saskia de Coster haar hoofdpersoon, de fotografe Jade Weinberger, haar complete oeuvre vernietigen. Jades ex-geliefde is getuige en geeft dit fantastische commentaar:

ELSBETH ETTY

werd geboren in 1951 in Hulshorst. Is redacteur en literair recensent van de krant *NRC Handelsblad*. Promoveerde in 1996 cum laude aan de Universiteit Utrecht op een biografie van Henriette Roland Holst. Publiceerde haar proefschrift onder de titel *Liefde is heel het leven niet. Henriette Roland Holst 1869-1952*, waarvoor ze in 1997 de Gouden Uil en de Busken Huetprijs ontving en waarmee ze ook de shortlist van de AKO Literatuurprijs haalde.

Sinds 1 september 2004 is zij bijzonder hoogleraar in de literaire kritiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Ook verschenen van haar de roman *Maak jezelf maar klaar* (2007), de verzamelde columns *Chilling* (2008), het ABCdarium *ABC van de literaire kritiek* en de bloemlezing *De Nederlandse erotische literatuur in 80 en enige verhalen* (beide 2011).
Adres: Prinsengracht 4, NL-1015 DV Amsterdam.

“Het is een inferno. Het is ongelooflijk mooi.
Het is een dier van vlammen dat ten hemel stijgt.
Wacht, het is niet één dier. Het zijn miljoenen beestjes.
Kleine vlinders die uiteenspatten.
Pixels van licht.
Het zijn foto’s. Haar foto’s.
Ontelbare gezichten en lichamen die licht worden, opgetild, zweven en zwemmen door de lucht. Gezichten die verschroeien, tot krullen draaien en verdwijnen in de as van de nacht. Alle beelden die Jade gemaakt heeft, gaan met de vlammen mee. Ik begrijp haar: vernietigen en creëren. Het ultieme: zelfmoord en triomf. Al mijn vragen gaan in vlammen op. Ik ga met hen mee en kijk naar beneden.
Een prachtig drama. Jade is de regisseur.”

ALLE BEZIT IS DIEFSTAL

Zwaar onder de indruk van met name ook deze passage noemde ik Saskia de Coster in een recensie van *Dit is van mij* wegens haar absurdisme en surrealisme een “schrijvende Magritte”. Vervolgens deed zich de bizarre situatie voor dat Kamagarurka in het Stedelijk Museum De Costers protagoniste plagieerde en dat de hoofdredacteur die daarover schreef de recensent van De Coster na-aapte door “Kama” met Magritte te vergelijken.

Maar laat ik toch oppassen de vernietigingsshow van Kamagurka in Amsterdam plagiaat te noemen. *Ceci n'est pas un plagiat* en Saskia de Coster heeft misschien niet eens het recht om over het vernietigingsproject van haar personage Jade te zeggen "Dit is van mij". Niets is immers meer van iemand, alle bezit is diefstal, ook en misschien wel vooral in de kunst. In het postmodernistische discours waaraan De Coster met haar romans en videokunst een bijdrage levert, is alles mogelijk en alles toegestaan. Plagiëren heet citeren, iets wat De Coster veelvuldig doet, zowel uit eigen werk als uit dat van anderen, zoals ze ook de ironische intertekstuele referenties niet schuwt. Al haar verhalen verwijzen zowel naar elkaar als naar andere verhalen en cultuuruitingen, van stripverhalen, popmuziek en tv-series, tot de Bijbel, Beethoven en Beckett. Alles spiegelt, is gespiegeld, wordt weerspiegeld en niet voor niets zijn spiegels en andere vingervijzingen naar Lewis Carrolls *Alice in Wonderland* en *Through the Looking Glass* prominent aanwezig in vrijwel elke snippet tekst van De Coster.

In "Belgische genen" geloof ik niet. Meer dan met Magritte wil ik De Coster dan ook vergelijken met de Britse schrijfster Virginia Woolf. Al vanaf haar debuut *Vrije val* (2002) bespeurde ik overeenkomsten tussen het postmodernistische Vlaamse wonderkind en de modernistische auteur van *Mrs. Dalloway*. Het voelde dan ook als een bevestiging toen Virginia Woolf een halve eeuw na haar zelfmoord opdook in *Dit is van mij*. Nadat Jade Weinberger gevlucht, ontvoerd of vermoord is, stapt haar ex-vriend Jakob een bloemenwinkel binnen waar zijn nieuwe liefde Roos zich achter de boeketten ophoudt, gehuld "in een hip kleedje dat Virginia Woolf ook als schort gedragen heeft".

Waar dat op slaat, wat de diepere betekenis van deze verwijzing is? Ik heb wel een idee, zoals iedere zin van de Coster ideeën genereert en associaties oproept. Ze heeft het van geen vreemde. In een interview vertelde ze dat Virginia Woolfs *Mrs. Dalloway* haar lievelingsboek is, ergens anders las ik dat Nabokov en Woolf haar grote literaire voorbeelden zijn. Na het verschijnen van haar roman *Vrije val*, waarin bizarre personages tot elkaar zijn veroordeeld op het dek van een dolend schip in een *Never Ending Tour Around the World*, werd de toen 26-jarige De Coster door *Humo* en *De Groene Amsterdammer* uitgeroepen tot één van de tien beste schrijvers van onder de 35. Hoe terecht. Ook mij sprak dit boek direct aan vanwege de beklemming oproepende associatieve schrijfwijze, de prachtige taal, de surrealistische sfeer, compleet met menselijke vogels en andere onwaarschijnlijke maar huiveringwekkende wreedheden.

Terugkijkend frappeert mij vooral dat De Costers thematiek, die van het individu dat in een ander zoekt wat hij zelf node ontbeert, al zo pregnant aanwezig was in haar debuut. Zoals ook haar fascinatie voor of zelfs identificatie met de buitenstaander, de drop-out of onaangepaste mens al direct dat eerste boek bepaalde.

Saskia de Coster, Foto Klaas Koppe.

TEGEN DE KLIPPEN OP

Jeuk, de tweede roman van Saskia de Coster, verschenen in 2004, is iets minder experimenteel dan *Vrije val* en daardoor misschien makkelijker te doorgronden. Het verhaal is te lezen als een klassiek sprookje, vergelijkbaar (en mogelijk geïnspireerd op) het toneelstuk *De wijze kater* van Herman Heijermans, maar dan wreder en met een gruwelijke afloop. Een rattenplaag teistert het koninkrijk waarin de mooie kroonprins Carl en diens mismaatte bastaardbroer Boris elkaar op leven en dood beconcurreren. Uiteindelijk gaat iedereen ten onder. Een mysterieuze ziekte, zoals de pest in Camus' gelijknamige roman, vreet de wereld van binnenuit weg.

Ten onrechte heeft De Coster zich boos gemaakt over recensenten die dit boek als sprookje kwalificeerden: "Wie denkt dat *Jeuk* een sprookje is, omdat het toevallig over koningskinderen gaat, ziet het helemaal verkeerd. Het is ook helemaal geen vrijblijvende stijloefening, zoals iemand schreef. Misschien heeft het geen expliciete moraal. Maar de samenhang tussen lichaam en geest, de samenwerking tussen biologie en psychologie zo je wil, dat vind ik wel razend interessant en dat thema heb ik ook verwerkt in het boek."

Ik vind de betiteling sprookje beslist geen diskwalificatie, integendeel, al komt "absurdistische allegorie in de geest van Camus" misschien dichter in de buurt van wat *Jeuk* wil zijn. Naarmate De Costers oeuvre vordert, wordt het in mijn ogen ook steeds Camusachtiger: in een zinledig universum waarin niets betekenis heeft, proberen absurde helden zich tegen de klippen op in leven te houden. Dat is zo'n beetje de essentie. Maar hoe lang nog? Hoe lang houdt een schrijver het vol met zoveel hartstocht en inzet de totale zinloosheid te verbeelden en daarmee zelf tot "absurde held" te worden?

Toen De Coster in 2006 door *de Volkskrant* geïnterviewd werd over haar roman *Eeuwige roem* voorspelde zij dat in 2010 "als hoogtepunt" van haar oeuvre het boek XXX zal verschijnen "waarna de schrijfster het geluk vindt en heengaat".

Eeuwige roem had haar dat geluk dus duidelijk nog niet gebracht. Haar alter ego, althans daar weer een afsplitsing van, het personage Julie, die er als actrice alles voor over heeft om eeuwige roem te vergaren, gaat weliswaar dood in dit boek, maar een ander deel van haar persoonlijkheid, haar jongere, introverte vriendin Babs, blijft bestaan om de doden tot leven te wekken.

De Coster schreef *Eeuwige roem* in New York, waar zij actrice Courtney Love ontmoette, de weduwe van Kurt Cobain, de zanger van de rockband Nirvana die in 1994 zelfmoord pleegde. Zelfmoord als ultieme zingeving – camusiaanser kan bijna niet. In het karakter Julie zit waarschijnlijk Courtney Love, zoals ze veel van zichzelf en haar achtergrond in het wonderkind Babs heeft gestopt. Maar (auto)biografisch geneuzel is niet waar de De Coster op uit is. Het heeft dan ook geen enkele zin de verhaallijn van *Eeuwige roem* te reconstrueren of een psychologische analyse op de karakters los te laten.

De Coster vertelt nooit een lineair verhaal, al associërend produceert ze flarden van zinnen en van gedachten – schitterend geformuleerd, dat wel – waar de lezer, al associërend en anticiperend een structuur in moet zien te vinden. Zou ze op deze wijze haar eigen gedachte- of gevoelswereld willen vormgeven of wil ze de geestestoestand van psychopaten naderbij brengen? Vermoedelijk beide. Is niet iedereen psychisch gestoord?

“Elke schrijver moet toch een beetje een psychopaat zijn. Eerst en vooral kruip je in het hoofd van je personages, waarna je dan met een zeker pervers genoegen allerlei dingen bedenkt die ze meemaken en die niet altijd even leuk zijn”, aldus De Coster in een interview naar aanleiding van haar vierde roman, *Held* uit 2007. Niet dat de personages in deze roman, de vreemde schoolkinderen Lien en Marcus, psychopaten zijn, maar ze kijken wel op een bijzondere manier naar de wereld. Marcus, door Lien “Misbaksel” genoemd, registreert afzonderlijke gebeurtenissen zonder causale verbanden te leggen. Hij gedraagt zich als een autist en heeft daarmee veel weg van modernistische en zeker van absurdistische kunstenaars, zoals De Coster er zelf één is. Wat in elk geval uit de bijzondere en vervreemdende novelle *Held* spreekt, is dat het lijntje tussen autisme en absurdisme heel erg dun is.

De door mij bij iedere herlezing meer bewonderde absurdistische roman *Dit is van mij* kwam uit in 2009, een jaar voor de door De Coster aangekondigde verschijning van het boek *XXX*, waarmee zij voorspelde het geluk te zullen vinden om vervolgens heen te gaan. In 2010 zweeg de Coster en ook in 2011 heeft geen werk van haar hand het licht gezien.

Moeten we ervan uitgaan dat *Dit is van mij* het boek *XXX* is en dat De Coster samen met haar hoofdpersoon Jade Weinberger, die haar volledige oeuvre in rook doet opgaan, van het toneel is verdwenen en er verder het zwijgen toe zal doen? Ik acht het niet uitgesloten, al vermoed ik niet dat De Coster zomaar zal verdwijnen zoals haar voorbeeld Virginia Woolf of wordt vermoord zoals Jade. Maar misschien – daar acht ik haar wel toe in staat – kruipt ze in haar eigen boodschappentas en zet ze zichzelf bij het vuilnis.

RONDDOLEN TUSSEN AFGEHAKTE HANDEN

Het meest verbluffende aan *Dit is van mij* is de structuur van de roman, die is opgedragen aan De Costers alter ego, Jade dus. De opdracht blijkt afkomstig te zijn van de ik-figuur, Jades even oude vriend Jakob Gilles. De verteller is dus een man, wat al dan niet bedoelde komische effecten heeft. Het komt maar zelden voor dat een vrouwelijke auteur iemand van de andere sekse zo levensecht portretteert.

Als Jakob een karikatuur lijkt, dan komt dat vooral doordat Jade, met wie hij van jongs af aan een symbiotische verhouding heeft, zich gedraagt zoals over het algemeen

mannen zich in relaties gedragen. Jade, met haar aan Misbaksel verwante autistische blik, leeft voor haar werk, waarvoor alles moet wijken. Ze dropt haar Roemeense pleegkind Andreas, alias Will Smith, zonder pardon bij Jakob en is in staat alles wat haar scheppingsdrang in de weg staat te vernietigen. Zij is de heldin, Jakob haar voetveeg, en dat laat ze hem merken ook. Wanhopig probeert hij haar van zich af te schudden, maar omdat hij Will niet kan stallen bij Jades moeder Alice in haar spiegelpaleis – hier hebben we Lewis Carroll weer – blijft hij aan haar vastzitten en raakt hij zichzelf ten slotte kwijt. Jakob deed mij denken aan Babs uit *Eeuwige roem*. Babs is verliefd op Ruben. Als hij haar gebiedt naast hem te gaan zitten denkt Babs: “Ze zit naast iemand van het andere geslacht, ze is Niemand. Het is heerlijk om Niemand te zijn bij Ruben.”

Eerder schreef ik over *Dit is van mij* dat de hilarische omdraaiingen en vertekeningen in deze roman niet dezelfde hallucinerende uitwerking hebben als in *Eeuwige roem* en *Held*. “Dat ligt niet aan De Costers schrijfkunst of haar beeldend vermogen, maar aan de tempo vertragende explicaties”, schreef ik. “Een verhaal dat een thriller wil parodiëren verdraagt de bijgeleverde uitleg maar moeilijk. En dat geldt des te meer in een roman die het moet hebben van surrealistische scènes en sferen.”

Van dit oordeel ben ik bij nader inzien teruggekomen. Je kunt *Dit is van mij* op heel verschillende manieren en vanuit steeds andere perspectieven lezen en hoe vaker je dat doet, des te hallucinerender zijn de vervormingen, de omdraaiingen, de verwrongen werkelijkheden. *Dit is van mij* is een boek dat precies zo eindigt als het begint: met een opdracht. Op de opdracht na is het boek volgens de hoofdpersoon leeg, zo leeg als de tot as vergane fotoverzameling van Jade en de gewiste en verbrande iPadkunst van Kamagurka in het Stedelijk Museum.

Waarom al dit snijden in eigen vlees? Van Saskia de Coster is de min of meer pathetische uitspraak dat kiezen voor zelf toegebrachte pijn de hoogste vorm van vrijheid is. Die gedachte is volgens mij niet typisch Belgisch en de genen van René Magritte, Félicien Rops en Marcel Broodthaers hebben er ook niets mee te maken. Het is zoals Saskia de Coster één van haar personages in de mond legt: “Het ultieme: zelfmoord en triomf”, een levensgevoel dat van alle tijden en culturen is.

Soms, als ik een tijd niets van haar vernomen heb, bekruipt me het unheimliche gevoel dat Saskia de Coster het geluk heeft gevonden en ergens ronddoelt tussen afgehakte handen, een scheermes en een oog, een doorgesneden navelstreng... Nee, ik ga geen poging wagen haar boeken te interpreteren, laat iedereen dat maar zelf doen. Een geruststellende gedachte is in elk geval dat die boeken, anders dan Kamagurka's iPad-schilderijen niet te wissen of uit te vlakken zijn, om van verbranden maar te zwijgen.

LITERATUUR

SASKIA DE COSTER, *Dit is van mij*, Prometheus, Amsterdam, 2009, 288 p.

SASKIA DE COSTER, *Held*, Prometheus, Amsterdam, 2007, 121 p.

SASKIA DE COSTER, *Eeuwige roem*, Prometheus, Amsterdam, 2006, 232 p.

SASKIA DE COSTER, *Jeuk*, Prometheus, Amsterdam, 2004, 124 p.

SASKIA DE COSTER, *Vrije val*, Prometheus, Amsterdam, 2002, 168 p.
